

Henri Džejms, *Budućnost romana*. Priredila Biljana Dojčinović. Beograd: Službeni glasnik, 2012, str. 155.

Prikazala **ALEKSANDRA VUKOTIĆ**¹
Univerzitet Metropolitan
Beograd, Srbija

Knjiga *Budućnost romana* koju je Biljana Dojčinović priredila kao zbirku tekstova sa predgovorom Henrija Džejmsa o romanu, upotpunjujući je i sopstvenim predgovorom, čini se izuzetno važnom u trenutku kada književnost postaje jedna od najvećih industrija, a roman počinje da se tumači kao rastegljiva kategorija. Poetička misao Henrija Džejmsa, koja je imala veliki uticaj na potonje generacije pisaca i teoretičara književnosti, predstavljena je kroz neke od njegovih najvažnijih tekstova o romanu i prozi, kao i kroz predgovore za *Njujorško izdanje* Džejmsovih dela priređivano od 1907. do 1909. godine. U predstavljanim tekstovima tvorac termina „tačka gledišta“, a po mnogima i začetnik postupka „toka svesti“, bavi se nizom pitanja u pokušaju da definiše suštinu i mesto romana u modernom svetu, izražavajući bojazan da budućnost romana možda nije toliko svetla u vremenu „stravičnog umnožavanja“. Međutim, važno je istaći da se Džejms ovde bavi isključivo romanima koji mogu imati prošlost i budućnost, uveren da roman zapravo predstavlja imaginativni duh autora koji i „samo treperenje vazduha pretvara u otkrovenje“.

U tekstu „Predgovori modernizmu: o poetici Henrija Džejmsa“ Biljana Dojčinović uvodi čitaoce u Džejmsovu poetiku jezgrovito prikazujući glavna pitanja koja Džejms obrađuje u prikazanim tekstovima, od perspektive u romanu i narativnih strategija do ekonomskih pitanja, zbog čega ga Dojčinović vidi kao jednog od začetnika studija kulture. Priređivač se u predgovoru nakratko osvrće na još neke teoretičare književnosti, poput Vejna Buta, Persija Laboka, Simora Četmena, Dženet Holmgren Mekej, Pitera Bruksa i druge, i na njihovu polemiku sa Džejmsom-teoretičarem, izvodeći zaključak da je Džejms „brzo prevalio put od 'naivnog' pogleda na prozu do prevratničke modernističke poetike“. U daljem tekstu Biljana Dojčinović tumači odabrane tekstove koji čine ovu zbirku, ističući da se svuda mogu prepoznati „klice“ modernizma: u potrebi za sažimanjem iskustva, u analogijama sa slikarstvom, u oslanjanju na čitaoce itd. Konačno, Dojčinović predgovore i tekstove naziva nekom vrstom „poverenica“ na granici stvarnosti i fikcije, koje nam ukazuju na najvažnija mesta i najfinije nijanse u romanu, a koje se i same mogu tumačiti kao književni tekst.

U eseju „Umetnost romana“, koji je u knjizi objavljen u prevodu Marte Frajnd, Henri Džejms iznosi jednu od svojih najvažnijih teza, da „umetnost živi od raspravljanja, eksperimenata, radoznalosti, raznovrsnosti pokušaja, izmene gledišta i upoređivanja stanovišta“ i da teorija može biti isto toliko zanimljiva kao i sama umetnost. Džejms se ovde bavi i veoma aktuelnim pitanjem odnosa istorije i fikcije i ističe da romanopisac mora da govori „tonom istoričara“, bez izvinjavanja, ukoliko ne želi da bude lišen svog

1 Kontakt podaci (Email): anjamaric@gmail.com

mesta. Razmatrajući mesto romana u umetnosti, Džejms se zalaže za to da je roman jednako vredan kao i muzika, slikarstvo, poezija i arhitektura, s tim što je roman jedina umetnost koja pokušava da neposredno reprodukuje život. Široku definiciju romana kao „ličan, neposredan utisak o životu“ upotpunjuje opis umetnika za koga iskustvo nije presudno – po Džejmsu stvaralac je čovek koji u svoju „paukovu mrežu“ hvata i najmanje čestice iz vazduha, koji može „da od slamke napravi stablo“. Najveći uspeh romanopisca je stvaranje „iluzije života“, „izgled realnosti“. Džejms u ovom eseju otvara mnoštvo tema koje će nastaviti da obrađuje i u kasnijim kritičkim tekstovima.

„Budućnost romana“, u prevodu Zorana Skrobanovića ne bavi se samo temom budućnosti romana već i pitanjem budućnosti društva, problemima koji ostaju otvoreni do danas. Ono što Džejmsa zabrinjava jeste pretvaranje književnosti u industriju i ulagivanje nekritičkim, „neartikulisanim“ čitaocima „svaštojedima“. Uprkos pomalo elitističkom shvatanju književnosti, pitanje Henrija Džejmsa „Kako li će naredna pokolenja uopšte da se nose sa ovim stravičnim umnožavanjem?“ danas, kada se u potrošačkom društvu književnost i umetnost posmatraju više kao roba, iznenađuje svojom aktuelnošću. Termine iz ekonomije Džejms potom primenjuje i na omiljenu temu iskustva. Kaže da svaki čovek želi da dođe do svog iskustva „što jeftinije“, a najbolje preko romana, koji za temu ima „sveukupnu ljudsku svest“. Naposljetku, Džejms pomalo ironično predskazuje sve veći broj „ženskih laktova već razigranih s olovkom u ruci“, ali se nada da će otvaranje tih prozora u budućnosti doneti nove, svežije perspektive.

U tekstu Predgovor *Amerikanacu*, u prevodu Lazara Macure, Henri Džejms nastavlja polemiku oko termina roman i romansa, koje je prethodno izjednačio u eseju „Umetnost romana“ rečima „ne mogu da se setim nijedne obaveze koja ne bi podjednako važila za pisca romansi i za pisca romana“. On polazi od definicije romantičnog kao stvari koja se ne može neposredno spoznati već samo naslutiti, i govori o tome da je na piscu romanse da krišom preseče konopac koji čitaoca vezuje za zemlju a da on to ne primeti i nastavi da lebdi u „manje-više udobnoj korpi mašte“. Džejms zatim prelazi na narativne strategije i perspektivu koju objašnjava kroz glavni lik romana *Amerikanac*, Kristofera Njumena, kroz metaforu prozora svesti, insistirajući na tome da su svi događaji važni koliko Njumen to oseća, da je čitalac suočen sa njegovom vizijom i tumačenjem stvari.

Naredna tri teksta su odlomci iz Predgovora *Princezi Kazamasimi*, *Blagu Pojntona* i *Krilima Golubice*, u prevodu Zorice Bečanović Nikolić, gde Henri Džejms nastavlja da govori o iskustvu, pripovedaču i inspiraciji. U Predgovoru *Blagu Pojntona* susrećemo se i sa metaforom „klice“ romana, ili „zametka priče“, koju Džejms prepoznaje u svemu što umetnika okružuje, u „slučajnoj sugestiji“, „zalutaloj reči“ ili „neodređenom ehu“, koje obični posmatrač ne prepoznaje. Ovde Džejms podvlači i neophodnost diskriminacije i izbora u umetnosti, nasuprot sveobuhvatnosti i neuređenosti života, što produbljuje u Predgovoru *Krilima golubice* kada kaže da „svaki centar mora, za početak, biti izabran i fiksiran“, zbog čega je neophodno usvojiti određenu tačku gledanja.

Poslednji tekst u knjizi je Džejmsov Predgovor *Ambasadorima*, u prevodu Sergeja Macure, koji priređivač karakteriše kao najsloženiji i najzahtevniji u nizu. Nastavljajući priču o postupku i perspektivi, Džejms u svoju poetiku očekivano uvodi i terminologiju iz oblasti dramske umetnosti, govoreći o funkciji poverenica u romanu. Džejms odlazi i korak dalje i iznosi stav da se građa *Ambasadora* u potpunosti poklapa sa građom drame. Objasnjavajući postupke korišćene u ovom eksperimentalnom romanu koji je

osmišljen tako da prati samo jednu tačku gledišta, Džejmsov traga najvećim piscima moderne, ali i postmoderne, i Biljana Dojčinović s pravom ističe da bez Henrija Džejmsov „nikada verovatno ne bi bilo ni Klarise Dalovej, Remzijevoj, niti Blumovih, ali ni mnogih drugih, barem ne takvih kakvi su stigli do nas – razotkriveni i razgolićeni u svojoj ljudskoj, životnoj dimenziji“.

Budućnost romana se simbolično završava Džejmsovom pohvalom romanu: „Roman ostaje još uvek, pod pravim uticajem, najnezavisniji, najelastičniji i najčudesniji književni oblik“, a implicitna je i pohvala autoru kao genijalnom duhu koji od najmanje klice, nevidljive običnom oku, stvara iluziju života. Bez sumnje, kritički izbor tekstova, kao i sam predgovor priređivača preporučuju ovu knjigu kao nezaobilazno štivo u izučavanju teorije književnosti.